

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Розглянуто методи дослідження соціальної активності студентської молоді, висвітлено підхід до визначення рівнів прояву соціальної активності.

Ключові слова: соціальна активність, методика дослідження соціальної активності, студентська молодь.

Постановка проблеми

Вступ. У сучасній ситуації життєдіяльності студентської молоді, яка часто характеризується переважною соціальною пасивністю та споживацьким ставленням до навколишнього світу, особливої актуальності набуває формування соціально активної життєвої позиції студентів. Це, в свою чергу, актуалізує необхідність дослідження рівнів і сфер прояву соціальної активності студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень. У контексті осягнення цієї проблеми важливо проаналізувати наявні наукові дослідження соціальної активності особистості. Дослідники питань соціальної активності розглядали її у системі структурних компонентів, проте кожен акцентував увагу на окремих складових. Так, мотивацію як основний компонент соціальної активності визначали І. Зарубінська [7], Р. Цветкова [16], С. Чолій [17]. Питання впливу ціннісних орієнтацій на соціальну активність особистості вивчали М. Боришевський [1], А. Волочков [4], Б. Паригін [13], М. Шевчук [18]. На значенні емоційно-вольових якостей особистості для соціальної активності наголошували А. Гусєва [5], Л. Кияшко, А. Краснякова [9]. Діяльнісну складову соціальної активності досить ґрунтовно вивчали Д. Леонтьєв [11], В. Панок [12], С. Шашенко [19] та ін.

Незважаючи на велику кількість досліджень складових та рівнів соціальної активності, цілісно та системно проблема соціальної активності студентської молоді не досліджена, відсутня методика дослідження. Основні теоретичні та практичні зусилля концентрувалися переважно на дослідженні окремих структурних компонентів соціальної активності та структуруванні соціальної активності. Аналіз теоретичних джерел з цієї проблеми, виокремлення маловивчених її аспектів дало змогу обґрунтувати мету, гіпотезу й основні завдання дослідження, а також розробити алгоритм дослідження.

Актуальність теми цієї статті посилює той факт, що соціальна активність як предмет психологічного дослідження знаходиться на перетині кількох предметних галузей психології: мотивації, світоглядних структур та рефлексивних механізмів свідомості, цінностей, особливостей емоційно-вольової сфери особистості, наявних умінь і навичок у здійсненні соціально важливої діяльності. Ці особистісні характеристики сильно відрізняються у різних людей за ступенем вираження та за сформованістю і потребують детального вивчення й аналізу.

Метою статті є висвітлення методики дослідження соціальної активності студентської молоді. Досягнення цієї мети зумовило необхідність постановки та розв'язання таких завдань:

1. Обґрунтувати методику дослідження соціальної активності студентської молоді.

2. Підібрати та розробити психодіагностичний інструментарій дослідження компонентів соціальної активності студентської молоді.

Виклад основного матеріалу

Соціальна активність студентської молоді детермінується зовнішніми (виховна ситуація у ВНЗ, підтримка проявів соціальної активності студентів адміністрацією ВНЗ, матеріальне та соціально-побутове, сімейне становище молоді, стан здоров'я, заохочення, визнання) і внутрішніми чинниками (потреба людини у соціальній активності та ставлення до неї, орієнтація студентів на суспільні цінності, емоційні та вольові якості людини, вміння та навички у здійсненні соціально значущої діяльності, здатність до рефлексії).

Маючи за мету формування та розвиток соціальної активності в студентському віці й виходячи з принципу єдності формування активності та її вивчення, ми вважаємо, що першим кроком нашої дослідницької діяльності має бути вивчення наявного рівня цієї якості, що дасть нам змогу вибудувати в подальшому необхідну стратегію, розробити шляхи й обґрунтувати умови її формування.

З метою дослідження соціальної активності студентської молоді необхідно застосовувати як теоретичні методи (аналіз соціологічної, психолого-педагогічної, соціально-педагогічної літератури та її систематизація, з метою обґрунтування вихідних положень дослідження; так і психодіагностичні методи (стандартизовані методики) з метою визначення показників сформованості соціальної активності студентської молоді, а також метод анкетування.

В основі методики дослідження соціальної активності студентської молоді покладено дослідження її структурних компонентів: мотиваційного, ціннісного, емоційно-вольового, пізнавально-рефлексивного, діяльнісного [16], системно-структурний аналіз яких дасть можливість установити загальний показник соціальної активності досліджуваних.

При цьому враховано, що основними видами соціальної активності студентів є: навчальна, наукова, творча, дозвільна, громадська. Ці види соціальної активності інституціоналізуються в межах ВНЗ у студентських спільнотах: академічних групах, студентському самоврядуванні, клубах за інтересами, гуртках самодіяльності, наукових товариствах, неформальних групах тощо.

Соціальна активність характеризується: рівнем стабільності проявів її різних видів; рівнем самостійності особистості у діяльності; джерелом мотивації (зовнішнім чи внутрішнім); характером активності (творчий чи виконавчий); ставленням особистості до змісту, проявів соціальної активності та її результатів; станом реалізації (потенційна чи реальна активність).

Дослідження соціальної активності студентської молоді, зважаючи на її структуру, вимагає формування блоків методик для вивчення окремих компонентів. З цією метою ми застосовували особистісні методики, а також авторську анкету для визначення сформованості пізнавально-рефлексивного та діяльнісного компонентів соціальної активності.

Як основні індикатори мотиваційного компонента соціальної активності обрано просоціальні мотиви діяльності [7]. На нашу думку, найзмістовніше характеризує мотивацію студента до соціальної активності явище афіліації, що містить потребу людини в

налагодженні соціальних зв'язків, яка виникає через бажання: усвідомити власну позицію в системі взаємозв'язків, виховати відчуття впевненості у собі, утвердити власне «Я», досягти уваги, співучасті, підтримки від інших, знайти для себе позитивні стимули у житті, отримати емоційно-насичене схвалення, сформувавши самоставлення, обмінятися соціальними вміннями тощо [3]. Визнаною методикою дослідження афіліативних тенденцій особистості є методика «Мотивація афіліації» А. Мехрабіана в модифікації М. Магомед-Емінова, яка вимірює два узагальнені мотиви: прагнення до прийняття і страх відторгнення [14]. Опитувальник складається з двох шкал, одна з яких оцінює, загальні очікування людини про позитивний результат встановлення міжособистісного контакту, а друга — негативні очікування. Для дослідження базових потреб студентів і ступеня їх задоволення використовувалася методика «Діагностики ступеня задоволення основних потреб» Д. Райгородського, яка містить у собі перелік тверджень, які потрібно попарно порівняти за ступенем переваги для себе. Твердження відповідають таким основним групам потреб: матеріальні потреби, потреби в безпеці, соціальні потреби, потреби у визнанні, потреби у самовираженні [14].

До основних показників ціннісного компонента соціальної активності відносимо: прагнення до високих стандартів соціальної діяльності, пріоритети цінностей активного та продуктивного життя, добробуту інших, чесності, сміливості [15]. З метою дослідження цінностей студентів застосовуємо опитувальник «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В. Сопов, Л. Карпушина), який спрямований на вивчення індивідуальної системи цінностей людини з метою кращого розуміння змісту її дій чи вчинків. Перелік життєвих цінностей включає: розвиток себе, духовне задоволення, креативність, активні соціальні контакти, власний престиж, високе матеріальне становище, досягнення, збереження власної індивідуальності.

Як основні індикатори емоційно-вольового компонента соціальної активності ми виділяємо: наявність у структурі особистості відчуття відповідальності, емпатії, довіри, впевненості у собі і справі, ініціативності, наполегливості, самовіддачі, організованості, ретельності [6]. Дуже ефективною для дослідження емоційно-вольового компонента активності є методика «Рівень суб'єктивного контролю» Дж. Роттера у модифікації Е. Ксенофонтової «Локус контролю», яка визначає позицію особистості щодо того, хто відповідальний за те, що з нею відбувається (сама людина — інтерналі, чи зовнішні фактори — екстернали). Чим вищі показники інтернальності досліджуваного, тим більшою є його впевненість у собі і рівень розвитку саморегуляції життєдіяльності. Чим нижчі показники інтернальності, тим менше він впевнений у собі і потребує психологічної та іншої допомоги, оскільки недостатньо самостійний у розв'язанні різних життєвих задач.

До основних компонентів пізнавально-рефлексивного аспекту соціальної активності відносимо: знання про зміст, прояви соціальної активності, постійний пошук нової інформації, шляхів саморозвитку, самовиховання, самореалізації, вміння співвідносити свої можливості у перетвореннях навколишнього середовища з суспільними вимогами.

Як основні індикатори діяльнісного компонента соціальної активності ми виділяємо: здатність до самостійного виконання соціально значущої діяльності; вміння та навички у здійсненні соціально важливої діяльності, комунікації та її організації [2].

Дуже ефективною для дослідження комунікативної складової діяльнісного компонента соціальної активності є методика виявлення «комунікативних і організаторських схильностей» (КОС-2), адже вона визначає вміння студента налагоджувати стосунки з людьми, проявляти ініціативу, чітко і швидко налагоджувати ділові й дружні стосунки з людьми, брати участь у групових заходах, вміння впливати на людей тощо [14].

З метою дослідження рівнів сформованості пізнавально-рефлексивного та діяльнісного компонентів соціальної активності студентської молоді ми розробили авторську анкету. Анкета містить: а) питання-дихотомії (варіанти відповідей — *так*; *ні*; важко відповісти); б) неальтернативні питання (можливий вибір декількох варіантів вибору); в) відкриті питання (особистий варіант відповіді); г) перевірочні питання (відповіді на які співвідносяться з попередніми відповідями анкети, а також деяких методик дослідження). У анкеті ми досліджуємо рівень обізнаності студентів, а також рівень реалізації соціальної активності у різних сферах (науковій, творчій, громадській), проте акцент ми робимо на рівень участі у діяльності студентського самоврядування. Адже, на нашу думку, найважливішим узагальнювальним напрямом реалізації соціальної активності є активність в організаційній сфері, яка найбільш яскраво виражена у діяльності студентського самоврядування і об'єднує у собі різноманітні прояви соціальної активності. Пасивне ставлення студентів до діяльності студентського самоврядування свідчить про їхню особистісну пристосовницьку позицію, яка стає суттєвою перепорою до становлення соціальної активності особистості.

Узагальнюючи результати дослідження компонентів, можна встановити загальний рівень соціальної активності студентів.

Так, низький рівень соціальної активності характеризується низьким рівнем розвитку всіх її компонентів: *мотиваційного* — пасивність у спілкуванні, байдужість до проблем довколишніх, переслідування лише власних інтересів; *ціннісного* — споживацька життєва позиція студента, найактуальнішими цінностями виступають матеріальні; *емоційно-вольового* — безвідповідальність і нецілеспрямованість, здебільшого нездатність долати перешкоди, нездатність до вольового зусилля, перекладання своїх проблем на інших, зменшення особистісної ролі у творенні власного життя, імпульсивний характер активності; *пізнавально-рефлексивного* — лише ситуативний інтерес до громадсько-соціальних подій, небажання самостійно поповнювати соціальні знання, соціальна активність не виступає засобом до самореалізації; *діяльнісного* — ситуативний, нестійкий, не завжди самостійний характер соціальної активності, що спонукається здебільшого зовнішніми (вимога, оцінка, нагорода, страх покарання), випадковими ситуативними чинниками, студенти, які знаходяться на цьому рівні розвитку соціальної активності, не є організаторами громадської роботи, доручення колективу виконують без бажання, часто не доводять їх до завершення, у них відсутня сформованість власної лінії поведінки через підвищену навіюваність.

Середній рівень соціальної активності характеризується середнім рівнем розвитку всіх її компонентів: *мотиваційного* — орієнтація у цілях і проблемах значущих для студента груп, але здебільшого небажання брати участь у їх вирішенні, прагнення до налагодження стосунків з людьми, до надання їм допомоги, підтримки, турботи, прагнення отримати позитивну оцінку, похвалу, суспільне визнання; *ціннісного* — ситуативний характер соціально значущої діяльності, нестійка активність, яка не вимагає особистої відповідальності; *емоційно-вольового* — близьке сприйняття лише деяких

соціальних подій, невпевненість у собі і в довколишніх, перекладення відповідальності за свої проблеми і соціальні справи на інших, незавершення починань; *пізнавально-рефлексивного* — поповнення соціальних знань у деяких ситуаціях, відсутність чіткого уявлення про діяльність громадсько-соціальних структур; *діяльнісного* — стійка, самостійна соціальна активність, з високою частотністю самодіяльних вчинків, викликаних раціональними (зайняти високий статус сім'ї, групі, навчальному закладі), прагматичними мотивами, такі студенти не завжди беруть участь у громадсько-соціальній і трудовій діяльності, не зовсім сумлінні у ставленні до навчання, лише інколи стають організаторами громадської роботи.

Високий рівень соціальної активності характеризується високим рівнем розвитку всіх її компонентів: *мотиваційного* — відчуття свого обов'язку перед групою, прагнення до самоствердження й отримання соціального схвалення, підтримки, визнання, іноді прагнення до влади чи соціального престижу, які стимулюють стійкі прояви соціальної активності, альтруїзм; *ціннісного* — пріоритети цінностей високої якості виконання соціальних ролей і соціальної діяльності; *емоційно-вольового* — реагування на соціальні події, цікавість до проблем інших, відчуття особистої відповідальності за вирішення життєвих проблем, цілеспрямованість, ініціативність; *пізнавально-рефлексивного* — вміння самостійно поповнювати соціальні знання, інтерес до громадсько-соціальних подій; *діяльнісного* — неперервний характер соціальної активності, творчість у всіх основних сферах життєдіяльності, організаторські вміння і навички [8].

Для детального дослідження чинників формування соціальної активності студентів необхідно дослідити відмінності у психологічних чинниках та її проявах у різних категорій студентів. Контрольованими змінними тут виступають: напрям підготовки (гуманітарний і природничо-технічний), курс навчання (1-й, 2-й, 3-й, 4-й, 5-й), тип ВНЗ (державної форми власності, приватної форми власності).

Так, наприклад, ми припускаємо, що зміст і рівень формування соціальної активності суттєво відрізняється у студентів, які обрали спеціальності типу «Людина-людина», і студентів з професійною спрямованістю «Людина-техніка». Також значні відмінності у соціальній активності спостерігаються у студентів різних курсів навчання (студенти перших курсів переважно мотивовані до соціальної активності можливістю змістовного проведення дозвілля, набуття широкого кола спілкування, самореалізації завдяки соціальній активності; просоціальними мотивами чи у протилежному випадку — апатією, несамостійністю, інфантильністю; на старших курсах часто спостерігається зменшення проявів соціальної активності у зв'язку з браком часу через необхідність працювати, можливими розчаруваннями у разі негативного досвіду соціальної діяльності). За гіпотезою дослідження рівень соціальної активності, а також психологічні чинники її формування відрізняються у ВНЗ різних форм власності, що пов'язано з політикою ВНЗ. Також, ймовірно, що у здорових студентів і студентів з обмеженими фізичними можливостями також суттєво відрізняються мотиви соціальної активності. Важливим чинником формування соціальної активності студентів є також рівень успішності навчання (студенти з високими показниками успішності навчання, на нашу думку, значно частіше проявляють соціальну активність, ніж інші студенти, і їхня соціальна активність характеризується швидше за їхню особистісну характеристику, ніж швидкоплинне захоплення). Соціальна активність, на нашу думку, суттєво відріз-

няється також у студентів, які проживають удома з батьками, у гуртожитках або орендованих квартирах.

Узагальнювальними характеристиками для всіх виділених груп студентів є: внутрішня потреба до соціальної активності і зовнішні фактори (примус, різноманітні блага внаслідок соціальної активності), які можуть тимчасово впливати на соціальну активність особистості чи сформуванню стійку потребу в особистості до її проявів.

Висновки

У дослідженні соціальної активності студентської молоді ми вважаємо найдоцільнішим застосовувати теоретичні методи (аналіз соціологічної, психолого-педагогічної, соціально-педагогічної літератури та її систематизація) з метою обґрунтування вихідних положень дослідження; психодіагностичні методи для визначення рівня сформованості мотиваційного, ціннісного й емоційно-вольового компонентів соціальної активності; анкетування для визначення рівнів сформованості пізнавально-рефлексивного та діяльнісного компонентів соціальної активності студентської молоді.

Вибірку дослідження слід формувати, спираючись на гіпотезу дослідження про відмінності у психологічних чинниках і проявах соціальної активності у різних категорій студентів за ознаками: стану здоров'я, курсу навчання, рівня успішності, умов проживання, професійно-особистісної спрямованості особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія / М. Й. Боришевський. — Суми : Еллада, 2012. — 608 с.
2. Безкоровайна О. В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці : моногр. / О. В. Безкоровайна. — Рівне : РДГУ, видавець Олег Зень, 2009. — 470 с.
3. Викладач-студент: психологія міжособистісних взаємодій: навч.-метод. посіб. / І. С. Булах, Л. В. Долинська ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2005. — 106 с.
4. Волочков А. А. Ценностная направленность личности как выражение смыслообразующей активности / А. А. Волочков, Е. Г. Ермоленко // Психологический журнал. — 2004. — Т. 25. — № 2. — С. 17–33.
5. Гусева А. В. Психологічні чинники готовності особистості до громадської активності : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук / А. В. Гусева. — Одеса, 2009.
6. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов. — М. : ИНТОР, 1996.— 544 с.
7. Зарубінська І. Б. Дослідження сформованості мотиваційної складової соціальної компетентності студентів ВНЗ / І. Б. Зарубінська // Соціальна педагогіка: теорія і практика. — 2009. — № 1. — С. 21.
8. Киричук О. В. Формування в учнів активної життєвої позиції / О. В. Киричук. — К. : Рад. шк., 1983. — 261 с.
9. Кияшко Л. О. Громадська та політична активність сучасної молоді: психологічний аналіз / Л. О. Кияшко, А. О. Краснякова // Педагогіка і психологія: вісник АПН України. — 2009. — № 4(65). — С. 96–105.

10. Коберник О. М. Теорія та методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі / О. М. Коберник. — К., 2001. — 182 с.

11. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность: учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлению и спец. «Психология», «Клиническая психология» / А. Н. Леонтьев. — М. : Смысл ; Академия, 2004. — 346 с.

12. Панок В. Г. Социальная активность личности старшеклассника / В. Г. Панок, Ю. А. Привалов ; Ин-т психологии им. Г. С. Костюка АПН Украины ; Центр социальных экспертиз и прогнозов Ин-та социологии НАН Украины. — К., 1999. — 131 с.

13. Парыгин Б. Д. О некоторых аспектах социальной обусловленности ценностной ориентации личности / Б. Д. Парыгин // Проблемы личности: материалы симпозиума. — М., 1969. — С. 371–381.

14. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учеб. пособие / под ред. Д. Я. Райгородского. — Самара : Бахрах-М, 2001. — 672 с.

15. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога: учеб. пособие: в 2 кн. / Е. И. Рогов. — М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. — Кн. 1. — 384 с.

16. Цветкова Р. И. Мотивационная сфера личности студента: условия и средства ее формирования / Р. И. Цветкова // Психология. Наука и образование. — М., 2006. — № 4.

17. Чолій С. М. Мотиваційно-ціннісний аспект соціальної активності молоді / С. М. Чолій // Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. ККПНУ ім. І. Огієнка ; Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — 2010. — Вип. 10.

18. Шевчук М. В. Психологічні механізми трансформації ціннісних орієнтацій студентської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук / М. В. Шевчук. — К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. — 21 с.

19. Шашенко С. Ю. Соціальне становлення молоді у позааудиторний час у ВНЗ: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук / С. Ю. Шашенко. — К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2004. — 25 с.

Базиленко А. К.

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Рассмотрены методы исследования социальной активности студенческой молодежи, описан подход к определению уровней проявления социальной активности.

Ключевые слова: *социальная активность, методика исследования социальной активности, студенческая молодежь.*

Bazilenko A. K.

METHODS OF RESEARCH OF SOCIAL ACTIVITY OF STUDENT YOUNG PEOPLE

In this article the methods of research on social activity of student youth has been considered, and the approach on determination the levels of display of social activity has been described.

Key words: *social activity, method of research of social activity, student youth.*